

COLECȚIA

F istoria
filosofiei

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

CORNEL-FLORIN MORARU

LUMEA ȘI NIMICUL
Coordonatele unei gândiri meontologice

editura universității din bucurești®

2017

REFERENȚI ȘTIINȚIFICI:

prof. univ. VIOREL CERNICA (Universitatea din București)
prof. univ. CONSTANTIN ASLAM (Universitatea Națională de Arte București)
dr. DRAGOȘ POPESCU, c.s.I (Institutul de Filosofie și Psihologie
„C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MORARU, CORNEL-FLORIN

Lumea și nimicul : coordonatele unei gândiri meontologice /

Cornel-Florin Moraru. – București :

Editura Universității din București, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-606-16-0867-6

1

colecția

ISTORIA FILOSOFIEI

© *editura universității din bucurești*[®]

Șos. Panduri nr. 90-92,

050663 București – ROMÂNIA

Tel./Fax: +40 214102384

E-mail: editura.unibuc@gmail.com

Web: <http://editura-unibuc.ro>

CENTRU DE VÂNZARE

Bd. Regina Elisabeta nr. 4-12,

030018 București – ROMÂNIA

Tel. +40 213053703

TIPOGRAFIA EUB

Bd. Iuliu Maniu nr. 1-3,

061071 București – ROMÂNIA

Tel.: +40 213152510

Corectură: *Cornel-Florin Moraru*

DTP: *Emeline-Daniela Avram*

Copertă: *Cornel-Florin Moraru și Emeline-Daniela Avram*

(toată răspunderea de copyright foto revine autorului)

Cuprins

<i>Introducere</i>	7
Partea I.	
GENEALOGIA LUMII	15
§1. Dificultatea temei cercetării	17
§2. Deconstrucția conceptului de conștiință	21
a. Orizontul conștiinței. Considerații preliminare	21
b. Filosofia lui Descartes și problema conștiinței	26
c. Orizontul conștiinței ca intenționalitate	30
d. Experiența cotidiană și afirmarea cogitațiilor	36
e. Reducția negativă. Revelarea <i>ego</i> -ului pur	41
f. Reducția meontologică. Revelarea nimicului	45
g. Sensul întreit al im-punerii	50
h. Afirmarea ca prim act orizontal	55
§3. Conceptele filosofiei din perspectivă meontologică	59
a. Ființa ca mod în care nimicul se im-pune	59
b. Conștiința ca <i>topos</i> al interpretărilor nimicului	70
c. Intenția ca forță dinamică și voința	76
d. Intenție absolută, voință absolută și energie	81
§4. Conștiință cotidiană și conștiință filosofică	87
a. Re-punerea nimicului. Raportul dintre <i>δύναμις</i> și <i>ἐνέργεια</i>	90
b. Conștiința filosofică	96

Partea a II-a.

ARCHEOLOGIA LUMII	99
§5. Μεταβάλλον ἀναπαύεται – Zărireă nimicului	101
§6. Heraclit ca loc deosebit al istoriei filosofiei	107
§7. Parmenide – Raportul dintre ființă și φύσις	113
§8. Ideea de φύσις la Heraclit	123
§9. Atitudinea fizicalistă asupra experienței nimicului ...	129
§10. Conceptul meontologic de λόγος	133
§11. “Focul cosmic” – probleme metodologice	139
§12. Focul cosmic și λόγος-ul	145
§13. Excurs: Destinul omului și destinul lumii	151
§14. „Toate sunt una”	161
§15. Conceptul meontologic de lume la Heraclit	171
 Concluzii	 179
Scurtă schiță a logocentrismului	181
 Bibliografie	 191

Introducere

Deși idealul conștiinței filosofice este constituit de lipsa oricărui tip de prejudecată, există o seamă de tabuuri care marchează întreaga istorie a filosofiei. Unul dintre ele este cel al cercetării sistematice și riguroase a fenomenului nimicului. Încă din vremea lui Parmenide, care, prin decret, a interzis orice incursiune filosofică pe calea care spune „că nu este”¹, meontologia, adică disciplina care-și propune să gândească neființa în toată originalitatea ei², este un tărâm al pierzaniei. Doar câțiva „rebeli” au avut curajul, până înainte de postmodernitate, să se avânte dincolo de „hotarele sigure” ale discursului ontologic trasate de „tatăl” tuturor filosofilor, Parmenide³, și să încerce să gândească ceea ce nu poate fi gândit.

Printre acești „rebeli” ai filosofiei se numără nume sonore, precum Platon, Plotin, (Pseudo)Dionisie Areopagitul, Damascius și mulți alții. Cu toate acestea, chiar în cazul lor se simte sfiala cu care se apropie de cel care este „dincolo” de ființă. Se simt muștrările de conștiință ale lui Platon, care

¹ Parmenide, DK B, 6.

² V. Cernica, *Fenomenul și nimicul. Proiectul fenomenologic – concept și aplicații* Paideia, București, 2004, p. 7.

³ Facem referire la remarca lui Platon din *Sofistul* (241d), în care filosoful grec îl numește pe Parmenide „părinte”.

se teme de un paricid în *Sofistul*⁴ și reverența cu care Plotin privește spre Unul supraființial asemenea inițiaților în misterii care privesc către sanctuarul cel mai tainic al templului⁵. Interdicția parmenidiană planează asupra tuturor ca un „lanț” care constrânge cercetarea filosofică în propriile sale rosturi și doar arareori găsim o cercetare riguroasă a acestor fenomene supraființiale și a mecanismelor lor de constituire.

Abia în postmodernitate calea meontologică a început să fie, din nou, frecventată cu mai mult avânt de către filosofi. Aceste incursiuni însă, deși unele dintre ele foarte profunde, sunt tributare în mare parte prejudecăților ontologice și logocentrice ale tradiției filosofice. Începând cu Heidegger, nimicul își dobândește, din nou, un loc sigur în peisajul filosofiei⁶ și începe să fie legat, pe de o parte, de *ființa Dasein*-ului prin situarea afectivă fundamentală a angoasei și, pe de alta, de diferența ontologică dintre ființă și ființare. Ulterior, gândul despre nimic este preluat de Jean-Paul Sartre⁷, care-i oferă un loc chiar mai pregnant în cadrul ontologiei sale fenomenologice. Tot în spațiul fenomenologiei franceze, ceva

⁴ Platon, *Sofistul*, 241d.

⁵ Plotin, *Enneade*, VI, 9, 11.

⁶ Martin Heidegger, *Ființă și timp*, traducere de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, Humanitas, București, 2003, §40; Martin Heidegger, *Ce este metafizica?* În Martin Heidegger, *Repere pe drumul gândirii*, traducere și note introductive de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, Editura Politică, 1998.

⁷ Jean-Paul Sartre, *Ființa și neantul. Eseu de ontologie fenomenologică*, ediție revizuită și index de Arlette Elkaïm-Sartre, Traducere de Adriana Neacșu, Paralela 45, Pitești, 2004.

din gândul meontologic mai apare în forma *Certitudinilor negative* ale lui Jean-Luc Marion⁸, dar și în ideea de „invizibil” din fenomenologia lui Maurice Merleau-Ponty⁹.

Nici cultura română nu a fost ocolită de acest elan meontologic al postmodernității. Cel puțin în ultimele decenii, gândul despre nimic a fost exprimat, în mai multe articole¹⁰ și cărți¹¹, de Viorel Cernica într-o formă foarte bine articulată și riguroasă. Cu toate acestea, simțim nevoia de a „duce mai departe” acest efort în încercarea de a gândi până la capăt o logică și o „gramatică” a nimicului.

De aceea, pe de o parte, mânați de curajul pe care asaltul postmodern asupra prejudecăților tradiției ni-l oferă și, pe de alta, de survenirea unei linii de reflecție asupra nimicului în filosofia ultimelor decenii, am pornit într-o încercare de gândire meontologică a conceptului filosofic de lume. Pentru aceasta, ne propunem punerea în lumină a genezei, a principiului de constituire și a caracterului istoric prin care orice concepție filosofică despre lume este caracterizată. „Materialul” care va servi drept pretext al exercițiilor noastre meontologice va fi selecționat din concepțiile filosofice despre lume care au croit „puncte de

⁸ Jean-Luc Marion, *Certitudini negative*, traducere românească de Maria-Cornelia Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2013.

⁹ Maurice Merleau-Ponty, *Le visible et l'invisible*, Gallimard, Paris, 1964.

¹⁰ Spre exemplu, Viorel Cernica, *Despre Absolut. Însemnare despre logica celui-ce-nu-se-află-rintre-lucruri* în V. Cernica, *Căutarea de sine și chemările tradiției. Studii și eseuri*, Mihai Dascal, București, 2002.

¹¹ Spre exemplu, Viorel Cernica, *Fenomenul și nimicul. Proiectul fenomenologic – concept și aplicații* Paideia, București, 2004.

cotitură” ce despart diverse „epoci” ale gândirii și va fi supus unui demers hermeneutic prin care textul însuși va fi „dis-localat” din interpretările tradiționale și privit într-o lumină nouă din perspectivă meontologică.

Din acest punct de vedere, demersul nostru nu va fi unul exegetic și analitic, ci mai degrabă unul hermeneutic și constructiv. Cu alte cuvinte, ne propunem să degajăm o concepție meontologică despre lumea care, credem noi, are unele elemente de noutate și este relevantă pentru contextul istorico-filosofic în care ne aflăm la ora actuală. Tocmai de aceea, nu vom proceda la o „trecere în inventar” a tuturor concepțiilor despre lume apărute sub penița filosofilor de-a lungul timpului, și nici nu vom încerca un „exercițiu de erudiție”, făcând exces de polemici exegetice. Din contră, vom încerca să gândim liber, înlănțuiți doar de metoda folosită și de autoritatea textelor originale. Motivul principal al acestei atitudini este acela că tipul demersului nostru și necesitatea de a deschide metodic un domeniu de cercetare peste care istoria pare că și-a pus lacătele, ne-a condus într-o zonă în care autoritatea comentatorilor nu ne mai sprijină. De aceea, am simțit tocmai nevoia de a ne întoarce la textele originale și de a gândi, pornind de la ele, teme noi de sorginte meontologică pentru demersul filosofic în genere și pentru conceptul de lume în speță.

În vederea atingerii scopului nostru, ne vom raporta în mod constant la două dintre concepțiile „destinale” despre lume ale istoriei filosofiei. Pe de o parte, vom analiza geneza conceptului de lume în orizontul conștiinței așa cum apare la Descartes și, pe de altă parte, vom analiza logocentrismul lui Heraclit pentru a pune în lumină originea istorică și

„contemplativă” căreia îi sunt tributare toate concepțiile filosofice despre lume până în epoca modernă.

Faptul că luăm ca repere ale cercetării două puncte atât de îndepărtate din punct de vedere temporal nu este un viciu metodologic și nici nu este condiționată de bunul nostru plac, ci, în alegerea noastră, ne-am ghidat după un criteriu unitar: modul în care experiența non-judicativă a nimicului transpare în gândirea diferiților filosofi. Pe această cale, vom încerca să scoatem gândirea despre lume din făgașul ontologic în care a fost cuprinsă de-a lungul istoriei și să explorăm o „altă cale de cercetare”. Lumea nu va mai fi studiată cu privire la ființa ei, ci mai degrabă cu privire la principiul său neființial de constituire și la fenomenele conexe acestuia.

În ceea ce privește „planul” demersului nostru, el este configurat în mod organic de problemele pe care urmărim să le analizăm. Pe de o parte este vorba despre geneza conceptului de lume și a modului în care acesta se instituie în conștiința umană și, pe de altă parte, este vorba despre principiul acestuia de constituire. Drept urmare, lucrarea noastră se va împărți, în mod firesc, în două părți principale.

Prima parte urmărește indicarea modului de formare al conceptului de lume prin intermediul deconstrucției orizontului conștiinței pornind de la relațiile dintre fenomenele asociate acestuia, așa cum apar ele în filosofia lui Descartes. În această parte urmărim să „punem pe tapet” chiar „seminția” (γένεσις) conceptuală în care un concept ca cel de lume poate lua naștere, precum și modul în care această „seminție” conlucrează în vederea formării unei idei coerente. De aceea, ea va fi numită „genealogie” într-un sens

etimologic de „discurs despre γένος” sau, altfel spus, discurs despre categoria generică de concepte asociate ideii de lume.

A doua parte însă, vizează punerea în lumină a principiului conform căruia conceptul de lume s-a constituit de-a lungul istoriei filosofiei. De aceea, o vom numi „arheologie”, în sensul cel mai simplu și neproblematic al termenului, ca „discurs despre ἀρχή-ul lumii”. Gândirea lui Heraclit constituie locul privilegiat de la care putem porni deoarece aici găsim primul proiect filosofic explicit logocentric din istorie. Aici discursul este, pentru prima oară, indicat în calitate de *principiu de constituire* a orizontului lumii, fapt ce a influențat toată tradiția ulterioară, până la gânditori precum Heidegger sau Derrida. În virtutea acestui fapt, proiectul heraclitean are un caracter destinal pentru întregul parcurs al filosofiei până în epoca postmodernă și, tocmai de aceea, este un loc bun pentru a prefigura o cale meontologică de concepere a lumii.

Acestea fiind spuse, cititorul poate intui faptul că cele două concepte care constituie numele celor două părți ale cercetării noastre nu au de-a face în nici un fel cu conceptele omofone introduse în istoria filosofiei universale de Friedrich Nietzsche și Michael Foucault. Ele sunt, în contextul de față, gândite din perspectivă meontologică și, tocmai de aceea, sunt puse în legătură cu fenomenul nimicului. Acesta, gândit în logică proprie, se ipostiază mereu într-un anumit context conceptual, adică într-o anumită *genealogie*, și în funcție de un anumit principiu de constituire (*arheologie*). După cum va deveni mai clar pe parcursul analizelor noastre, cele două etape sunt necesare

în orice discurs de indicare a originii meontologice a unui concept, oricare ar fi el.

Așa stând lucrurile, demersul nostru se constituie ca o încercare de stabilire a coordonatelor unei gândiri meontologice riguroase care să degaje calea de cercetare interzisă de Parmenide. Cu toate acestea, el nu se vrea a fi mai mult decât o schiță grosieră a unui domeniu de gândire care necesită dezvoltări serioase și sistematice, la care deja lucrăm. De aceea, meditația noastră despre ființă și nimic nu este un tratat cu speranțe de exhaustivitate, ci un „eseu”, o încercare a forțelor unei anumite metode pe o temă dată, de unde și niște inconveniente inerente.

Cel mai important inconvenient ar fi acela că pornim pe un drum neumblat și orice astfel de drumetrie este supusă cu necesitate unor eranțe și pericole. Ne putem întâlni cu peisaje stranii, cu concepte ciudate și cu diverse înfundături. Acesta este însă mersul firesc al gândirii filosofice. Nici un gând filosofic nu se lasă desfășurat în toată concretitudinea sa încă de la început. El are nevoie de timp și de eforturi sistematice pentru a se constitui, a se maturiza și a se preciza. De aceea, atenționăm încă de la început cititorul asupra faptului că se află în fața unui gând care, deși preocupă autorul de aproximativ opt ani de zile, abia începe să se ivească în toate articulațiile sale. Nu avem îndoială că el va suferi mai multe dezvoltări și completări în anii ce urmează, motiv pentru care această lucrare trebuie văzută mai degrabă ca o „punere pe cale” decât ca o „conducere la destinație”.

Acestea fiind spuse, pornim pe calea meontologică cu speranța că drumul nostru va deschide mai mult decât un subiect tematic anume, în speță conceptul de lume. Sperăm

că, pe modelul reconstrucției pe care o propunem, se va desprinde o metodologie care să folosească la redefinirea altor concepte fundamentale din istoria filosofiei și, de ce nu, a unor discipline filosofice în întregime. În contextul filosofiei postmoderne, care pare a epuiza în ultimii ani resursele puse la dispoziție de metodele tradiționale, este necesară o nouă „gură de aer” care să dea gândirii înflăcărea pe care o arăta în alte epoci. Credem cu toată tăria că meontologia se poate constitui ca perspectivă din care întreaga filosofie poate fi regândită prin înglobarea atât a exigențelor postmoderne, cât și a celor tradiționale.

Vom lăsa cititorul să evalueze după propriile criterii această credință a noastră la sfârșitul micului periplu prin istoria meontologică a conceptului de lume. Dacă aventura intrării pe domenii interzise va însufleți imaginația și gândirea sa, atunci noi ne considerăm scopul ca fiind atins deoarece, nefiind decât o deschidere de drum, scrierea de față nu poate visa să fie mai mult decât o aventură.